

Virikehaastattelu ja vuorovaikutus. Kontekstianalyttinen näkökulma ulkomaalaistaustaisten rekrytointia käsittelevään haastatteluaineistoon

Tytti Steel, Timo Suutari & Merja Lähdesmäki

Artikkelissa tarkastellaan virikehaastattelua laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Analyysin kohteena on esimerkkitutkimus, jonka aineisto on tuotettu käyttämällä virikehaastattelumenetelmää. Analysoitavan tutkimuksen aiheena oli ulkomaalaistaustaisen työvoiman palkkaaminen maaseudun pieniin ja keskisuuriin yrityksiin. Erityinen kiinnostuksemme kohdistuu virikehaastattelumenetelmän käytettävyyteen, jota tarkastellaan tekstin, vuorovaikutuksen ja kontekstin muodostaman kentän avulla. Teoreettisena viitekehyksenä sovelletaan Norman Fairclough'n (1989 & 1992) diskurssiteorian jäsenystä, jonka avulla analysoidaan virikehaastattelun synnyttämää tekstiä peilaten haastattelutilanteen vuorovaikutukseen ja tutkimusilmion sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Tulosten mukaan virikehaastattelu menetelmänä nivoo tutkimusaihetta ympäröivän kontekstin sekä itse haastattelutilanteen vuorovaikutuksen yhteen siten, että se mahdollistaa tutkijan ja tutkittavan positioiden rajojen venyttämisen ja ylittämisen. Silti joissakin tilanteissa virikkeiden käyttö voi myös vahvistaa ei-toivottuja valtapositiioita haastattelussa.

Avainsanat: virikehaastattelu, elisitaatiohaastattelu, haastattelututkimus, yritykset, maaseutu, työllistyminen, maahanmuutto

Keywords: elicitation interview, employment, migration, research interview, rural areas, rural enterprises

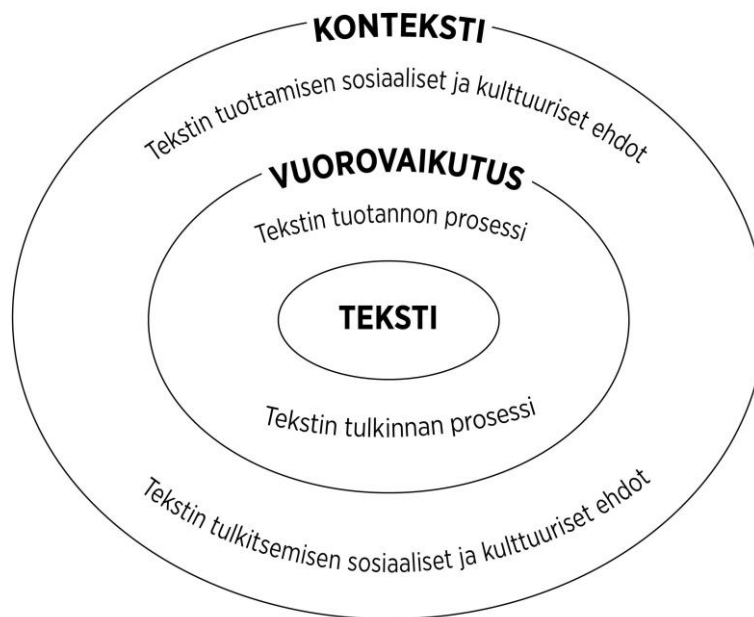
Johdanto

Tässä artikkelissa analysoimme virikehaastattelumenetelmää (*elicitation interview method*) Norman Fairclough'n (1989 & 1992) diskurssiteorian näkökulmasta. Fairclough määrittelee diskurssin sosiaalisen vuorovaikutuksen koko prosessiksi, josta syntyvät tekstit ovat ikään kuin näkyvin osa. Faircloughille diskurssin ja tekstin ero on nimenomaan siinä, että diskurssi sisältää myös vuorovaikutuksen ja kontekstin. Teorian kannalta haastattelumenetelmä on kiinnostava tutkimuskohde, sillä se tarjoaa mahdollisuuden tarkastella monipuolista tekstin, vuorovaikutuksen ja kontekstin kokonaisuutta. Metodologinen kontribuutiomme on lisätä tietoa siitä, miten tutkimusasetelmia rakentaessa ja haastattelutilanteissa virikemenetelmää voidaan ja kannattaa käyttää. Erityisesti virikemenetelmän käytännön sovelluksista on tarvittu lisää tietoa (ks. Törrönen 2002).

Virikehaastattelulla tarkoitamme tutkijan aloitteesta käytyä keskustelua, jossa osa keskustelusta etenee virikkeiden avulla (esim. Törrönen 2001 & 2002; Vesala & Rantanen 2007; Riukulehto & Suutari 2022). Virike voi olla yksittäinen sana, lause tai tekstikatkelmä, ja virikkeenä voi käyttää myös valokuvia, taulukoita tai audiovisuaalista materiaalia, kuten elokuvia tai vaikkapa nukketeatteria (Crilly, Blackwell & Clarkson 2006; Dölle 2017; Lapenta 2011; Almqvist & Almqvist 2014). Visuaalisista virikkeistä käytetyimpiä ovat kuvavirikkeet (Harper 2002, 13), ja on kehitetty erilaisia valokuvaelisitaation muotoja, joissa haastateltavan panos vaihtelee sen mukaan, tuottaako osallistuja itse kuvia vai ei (esim. Hänninen 2022; Leinonen 2022). Virikkeiden ajatellaan toimivan avoimien haastattelukysymysten tapaan eli ne jättävät haastateltavalle monia mahdollisuuksia omiin tulkintoihin (Harper 1994, 410). Sosiologi Jukka Törrösen (2001 & 2002) määritelmää mukailen ymmärrämme virikkeet ensi sijassa merkeistä ja merkitysjärjestelmistä koostuvina kulttuurituotteina. Tutkija valitsee virikkeet siten, että ne representoivat tutkittavasta kohteesta joitakin ulottuvuuksia. Haastateltava puolestaan tekee virikkeen herättämänä oman tulkintansa aiheesta. Virikkeiden tarkoitus ei ole olla projektiivisiä testejä, jotka ”paljastavat” jotain haastateltavien sisäisestä todellisuudesta, vaan niiden on tarkoitus tarjota haastateltavalle mahdollisuus tuoda esiin kokemuksiaan ja kulttuurista ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. (Törrönen 2002; myös Johnson & Weller 2001; erityisesti kuvavirikkeistä Harper 2002.)

Virikehaastattelumenetelmän olemme valinneet tarkastelun kohteeksi siksi, että se luo lähtökohtaisesti kiinnostavan jännitteen: Virikehaastattelun juuret ovat antropologiassa, ja sen avulla on pyritty helpottamaan pääsyä usein tutkimuskohteille itselleenkin vaikeasti jäsentyvään tietoon sekä kulttuurisiin käytäntöihin. Samalla on pyritty minimoimaan haastattelijan vaikutusta haastattelutilanteessa niin että haastattelija ei vahingossa tee avoimesti johdattelevia kysymyksiä tai unohda käsitellä jotakin tutkimukselle tärkeää aihepiiriä. (Johnson & Weller 2001.) Koska haastattelijan vaikutuksen eliminoiminen on mahdottomuus, ei sitä siksi usein pidetä edes tavoiteltavana. Sen sijaan viime vuosikymmeninä on korostettu refleksiivistä otetta läpi koko tutkimusprosessin. Haastattelun kaikki osapuolet ovat aktiivisia merkityksentuottajia, jolloin itse haastatteluprosessin onnistuminen ratkaisee, millaista kulttuurista tietoa sosiaalisen maailman rakentumisesta kyetään yhdessä tuottamaan. (Davies 1999, 97–98.)

Fairclough'n mukaan tekstin tuottamisen prosessi, tulkinnan prosessi sekä näitä prosesseja ympäröivä konteksti ovat päällekkäisiä ja limittäisiä (ks. kuvio 1). Kontekstilla Fairclough tarkoittaa sosiaalista, kulttuurista ja yhteiskunnallista tilannetta ja näiden yhdistelmänä syntyviä ehtoja, joiden puitteissa tekstiä tuotetaan ja tulkitaan. Käytännössä nämä ehdot näkyvät esimerkiksi siinä, että haastattelututkimuksen suunnittelijat ja haastatteluun osallistuvat henkilöt toimivat omasta sosiaalisesta positioistaan käsin. Fairclough'n teorian kautta tarkasteltuna haastatteluaineiston tuottamisen vuorovaikutus ja tutkimusilmiön sosiaalinen konteksti ovat oleellinen osa tutkimusprosessia ja erottamattomia syntyvästä haastattelutekstistä. Teksti on tuotos (sanoja, kuvia, eleitä ym.), joka syntyy vuorovaikutuksessa tekstin tuottamisen ja tulkinnan prosessin sekä kontekstin sisällä. (Fairclough 1989, 24–25 & 1992, 73.)

Kuvio 1: Diskurssi kuvattuna Norman Fairclough'n (1989, 25 & 1992, 73) kolmikenttäisen mallin mukaisesti. Suomennos ja kuvion eteenpäin kehittäly artikkelin kirjoittajien.

Oheisen kuvion mukaisia tekstin tuotannon ja tulkinnan prosesseja voidaan tunnistaa haastattelututkimuksessa kahdessa eri vaiheessa: Ensin tutkija tuottaa haastattelurungon tekstin, tässä tapauksessa virikehaastattelun teksti- ja kuvavirikkeet, tulkitsemalla tutkittavan ilmiön kontekstia. Näin syntyneet virikkeet puolestaan tuottavat vuorovaikutuksessa haastateltavan kanssa tekstin, joka toimii resurssina tutkijan tekemälle tulkinnalle.

Tässä artikkelissa aineistona ovat aiemmin tekemäämme haastattelututkimusta varten laaditut virikkeet sekä niiden avulla haastattelutilanteissa tuotetut tekstit. Koska käytämme aineistona haastattelulitteraatteja, emme analysoi esimerkiksi haastattelutilanteen sanatonta vuorovaikutusta. Näin ollen tuotetut tekstit toimivat

väylänä myös haastattelutilanteen vuorovaikutuksen ja kontekstin ymmärrykseen. Tutkimuskysymyksemme ovat:

- Miten virikkeet muodostettiin tutkimusilmiön kontekstissa?
- Miten virikkeillä onnistuttiin tuottamaan tutkimukselle hyödyllistä tekstiä?
- Millaisia vuorovaikutustilanteita virikkeet synnyttivät esimerkkinä olevassa haastattelututkimuksessa?

Haastattelu vuorovaikutuksena

Haastattelu on hyvin tavallinen keskustelun muoto, joka on monelle tuttu medioista, koulusta sekä työpaikoilta. On jopa väitetty, että elämme haastattelu yhteiskunnassa, sillä näemme ja kuulemme haastatteluja jatkuvasti (Atkinson & Silverman 1997; Fairclough 1989, 64; Hyvärinen 2017). Laadullisessa tutkimuksessa haastattelu on yleinen aineiston tuottamisen menetelmä. Haastattelun avulla tutkija pyrkii pääsemään kiinni haastateltavan ajatteluun, kokemuksiin ja käsityksiin esittämällä tälle tavallisesti miksi- ja miten-kysymyksiä. Näiden kysymysten avulla tutkija pyrkii tulkitsemaan ja ymmärtämään, mikä on tapahtumien tai ilmiön konteksti ja millaisia prosesseja tutkittavaan ilmiöön liittyy. (esim. Hennink, Hutter & Bailey 2011, 16.) Haastattelupuheen vahvuus aineistona on erityisesti siinä, että sen avulla voidaan tutkia, mitä ihmiset ovat ajatelleet tai mitä he ovat ajatelleet tehneensä tai aikovat tulevaisuudessa tehdä. Haastattelujen kautta saatu tieto voi täydentää tai haastaa muiden lähteiden kautta tuotettua tietoa ja siten olla merkittävää erilaisten valtapositioiden kannalta. (Portelli 2008.) Tällaiset näkökulmat voivat avautua myös esimerkiksi kirjeistä, päiväkirjoista tai kyselyn vastauksista, mutta haastattelun erityislaatu on nimenomaan aktiivisessa vuorovaikutuksessa haastattelijan ja haastateltavan välillä (Fägerborg 1999). Näin ollen laadullisen aineiston käytettävyyden kannalta on oleellista, miten haastattelun vuorovaikutustilanne onnistutaan rakentamaan sellaiseksi, että se tavoittaa mahdollisimman hyvin tutkittavan ilmiön kontekstin ja ilmiöön liittyvät vuorovaikutus- ja riippuvuussuhteet (mm. Davies 1999).

Ihmisillä on tietty käsitys haastattelutilanteesta: usein haastattelu on asiakeskeinen dialogi, jossa haastattelijä esittää kysymykset ja haastateltavan odotetaan antavan tarkoituksenmukaiset vastaukset (Fairclough 1989, 48; Ruusuvuori & Tiittula 2005). Virikehaastattelu, erityisesti kuva- ja eläytymisvirike, saattavat rikkoa yleistä käsitystä haastattelutilanteesta. Virikkeet toimivat haastattelun vuorovaikutustilanteessa haastattelijasta ja haastateltavasta irrallisina subjekteina, jolloin haastattelutilannetta voi jopa luonnehtia eräänlaisena rinnakkain katsomisena (esim. Close 2007; Törrönen 2001, 209). Samalla tutkija käytännössä edelleenkin pysyy omassa positiossaan haastattelutilanteen asettajana ja ohjaajana, mikä nostaa esiin kysymyksiä tutkijan ja tutkittavan positioiden rakentumisesta vuorovaikutuksessa (mm. Niska, Olakivi & Vesala 2018).

Kuten jo edellä totesimme, haastattelu menetelmänä nähdään haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutuksena, jossa molemmat ovat aktiivisia, merkityksiä tuottavia toimijoita (Davies 1999; Denzin 1997; Holstein & Gubrium 1995).

Haastattelu on menetelmä, joka mahdollistaa monien erilaisten näkemysten esiin tuomisen; ristiriitaisuuksia ja epäjohdonmukaisuuksia ei nähdä tutkimuksen ongelmana vaan prosessille olennaisina asioina (Krieger 1983). Fairclough'n mallia soveltaen nämä ulottuvuudet kertovat juuri haastattelun kontekstista niin haastattelutilanteessa kuin laajemmin. Etnografisessa tutkimuksessa haastattelu muistuttaa ”luonnollisesti tapahtuvaa keskustelua”, joka tapahtuu osana havainnointia. Onkin mahdollista tunnistaa haastattelututkimuksen kaksi ääripäätä: havainnoinnin yhteydessä tapahtuva vapaamuotoinen keskustelu ja tiukasti strukturoidut haastattelut, joiden välimuotona voi pitää erilaisia puolistrukturoituja haastattelumenetelmiä. (Esim. Briggs 2007; Fägerborg 1999.) Oli kyse millaisesta haastattelumenetelmästä tahansa, on tutkijalla tarve ja taipumus ohjata käytävää keskustelua tutkimuksen kannalta haluttuun suuntaan. Haastattelussa on usein myös kyse ainutkertaisesta vuorovaikutustilanteesta, joka on erikseen järjestetty eikä välttämättä toistu haastattelijan ja haastateltavan välillä. (Davies 1999, 94–95.)

Haastattelumenetelmänä virikehaastattelu tasapainottelee erilaisten tutkimuksen tekemisen tapojen välillä. Virikehaastattelumenetelmä luokitellaan muodoltaan ja olemukseltaan lähinnä strukturoiduksi ja systemaattiseksi aineistonhankintamenetelmäksi, vaikka se perusidealtaan on varsin kaukana esimerkiksi lomaketutkimusten strukturoiduista haastatteluista. (Johnson ja Weller 2001.) Virikkeiden tarkoitus on vaikuttaa ja saada haastateltava pohtimaan asioita omista lähtökohdistaan, mutta menetelmä tavoittelee myös toistettavuutta, jotta aineiston analyysi ja tutkittavasta kohteesta tehtävien tulkintojen vertailu olisi helpompaa (esim. Törrönen 2002).

Tutkimusasetelma ja empiirinen aineisto

Analysoimassamme esimerkkitutkimuksessa virikemenetelmää käytettiin ulkomaalaistaustaisten [1] henkilöiden työllistymiseen liittyvän aineiston luomisessa. Yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti kestävä tulevaisuuden työelämä (WeAll) -hankkeen osana tehdyn tutkimuksen tavoitteena oli ymmärtää ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä palkkaavien yritysten edustajien kokemusmaailmaa ja erityisesti sitä, miten he perustelevat rekrytointipäätöksiään (ks. Lähdesmäki ja Suutari 2020; Lähdesmäki, Suutari ja Steel 2020). Aihepiirin arvioitiin mahdollisesti herättävän voimakkaita mielipiteitä tai toisaalta joidenkin haastateltavien pelättiin arastelevan puhua aiheesta, etenkin kun turvapaikanhakijoiden määrän kasvu vuonna 2015 oli kiihdyttänyt ja kärjistänyt maahanmuuttoa koskevaa yleistä keskustelua. Aihepiirin latautuneisuus oli yksi osasy, minkä vuoksi tutkijat päättivät käyttää aineistonkeruumenetelmänä virikehaastattelua. Käyttämällä suorien haastattelukysymysten rinnalla virikkeitä pyrittiin luomaan vuorovaikutustilanne, jossa tutkittaville tarjoutuu enemmän liikkumatilaa.

Tarkastelemamme virikehaastattelututkimuksen aineisto koostuu 35 pienen tai keskisuuren maaseudulla toimivan yrityksen edustajan haastatteluista. Haastattelut tehtiin kesäkuun 2016 ja joulukuun 2016 välisenä aikana. Suurin osa haastatteluista oli yrityksen toimitusjohtajia tai omistajayrittäjiä, mutta joissakin yrityksissä (6/35) haastateltava oli yrityksen henkilöstö- tai tuotantopäällikkö. Mukana olleet yritykset

edustivat useita eri toimialoja, kuten alkutuotantoa, elintarviketeollisuutta, rakentamista ja rakennusteollisuutta, matkailua, kuljetusta sekä koneenrakennusta.

Vaikka tutkimus ei sinällään keskittynyt juuri turvapaikanhakijoihin, tutkimuksen tekoajankohta ja turvapaikanhakijoiden määrän huomattava kasvu Suomessa vaikuttivat osaltaan siihen, että yrittäjät potentiaalisesti joutuivat pohtimaan oman yrityksensä suhdetta maahanmuuttoon yleisemminkin. Yrittäjien ja rekrytoijien ajatukset maahanmuuttajuuteen liittyen ovat kiinnostavia ensinnäkin siksi, että ulkomaalaistaustaiset kohtaavat Suomessa rekrytointitilanteissa syrjintää (esim. Ahmad 2020). Lisäksi se, millaisia merkityksiä yrittäjät puheessaan antavat ulkomaalaistaustaisille työntekijöille heijastuu heidän työmarkkinoille pääsyynsä ja yleisemmin kiinnittymiseensä yhteiskuntaan.

Haastattelurungossa oli yrityksen ja vastaajan taustatietoja kartoittavien kysymysten lisäksi kaiken kaikkiaan 16 erilaista kysymysmuotoilua tai yksittäistä kysymystä, jotka sisälsivät suorien kysymysten lisäksi väitteitä, kuvakentän, eläytymismenetelmätehtävän sekä poimintoja lakiteksteistä. Kaikki kysymysmuotoilut oli laadittu diaesityspohjaan, ja ne esitettiin haastateltavalle paperille tulostettuina yksi dia kerrallaan. Suorat kysymykset koskivat yrityksen toimintaympäristöä, työvoimaa ja työvoiman saatavuutta, ulkomaalaistaustaisen työvoiman rekrytointia ja mahdollisia ongelmia sekä yrityksen roolia kotouttamisessa. Väitteiden muotoon laaditut virikkeet liittyivät maahanmuuttajataustaisen työvoiman taitoihin, asenteisiin ja osaamisen hyödyntämiseen. Kuvavirike koostui neljästä kuvahaun avulla valitusta kuvasta, joissa esiintyi oletettavasti maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä erilaisissa työtehtävissä. Kuvia valittaessa ei niiden julkaiseminen ollut prioriteetti, vaan kuvat valittiin sisältöjensä takia. Tekijänoikeussyistä kuvavirikkeen julkaiseminen ei ole mahdollista tässä artikkelissa. Eläytymismenetelmätehtävä tarjosi virikkeen, jossa vastaajaa pyydettiin luonnehtimaan ulkomaalaistaustaisen työntekijän rekrytointiin liittyviä valintoja. Lisäksi virikkeenä esitettiin katkelmia tasa-arvolaista ja yhdenvertaisuuslaista.

Haastattelujen keskimääräinen kesto oli noin yksi tunti. Haastattelut tallennettiin digitaalisina äänitallenteina ja tutkimusavustaja litteroi ne sanatarkasti. Tämän artikkelin kirjoittajista kaksi (Lähdesmäki ja Suutari) olivat suunnittelemassa ja tekemässä haastatteluja ja analysoivat aineistoa kuvatussa alkuperäisessä tutkimuskontekstissa. Yksi kirjoittajista (Steel) työskenteli samassa päätutkimushankkeessa, mutta tutustui ensi kertaa tähän aineistoon vasta käsillä olevan artikkelin suunnitteluvaiheessa. Tässä artikkelissa valitsimme analyysin kohteeksi kolme erilaista viriketyyppeä, joita ovat kuvavirike, väittämämuotoon laaditut virikkeet ja eläytymistehtävä. Nämä kolme viriketyyppeä valittiin analyysin kohteeksi, koska ne ovat keskenään varsin erilaisia. Ennakko-oletuksena oli, että virikkeet myös toimivat eri tavoin haastattelun vuorovaikutustilanteessa ja eroavat toisistaan siinä, miten niihin tiivistetty kontekstin tulkinta onnistuu tavoittamaan haastateltavien kokemusmaailman ja tuottamaan tutkimusilmiön kannalta oleellista tekstiä.

Analyysin aluksi jaoin viriketyypit omien kiinnostustemme mukaisesti. Kukin tutkija kävi läpi aineiston kokonaan, mutta keskittyi erityisesti haastattelujen niihin osiin, jotka käsittelevät valittua viriketyyppeä. Käytössämme ei ollut

tutkimuspäiväkirjaa, joten haastattelutilanteiden vuorovaikutusta tulkittiin ensi sijassa haastattelutilanteissa tuotettujen tekstien kautta. Koska mainitut kaksi artikkelin kirjoittajista olivat alkuperäistutkimuksen toteuttajia, tarjolla oli mahdollisuus reflektoida heidän kokemuksiin haastattelutilanteista ja virikkeiden toimivuudesta. Analyysimenetelmänä oli aineiston lähiluku (Brummet 2019), jossa kukin tutkija tarkasteli valitsemaansa virikettä yhteisesti hahmotellun viitekehyksen kautta. Ensimmäisten tekstiluonnosten jälkeen kävimme useita keskusteluja ja kirjoituskierroksia, joiden kautta etsimme tutkimustehtävän kannalta oleellisimpia näkökulmia haastatteluvirikkeisiin.

Seuraavaksi tarkastelemme aineistoa teoreettisen viitekehyksen mukaisesti aloittaen tekstin tasolta. Käymme läpi sitä, miten esimerkkitutkimuksessa tulkittiin kontekstia ja muotoiltiin varsinaiset viriketekstit sekä arvioimme, onnistuivatko virikkeet tuottamaan alkuperäistutkimuksen kannalta mielekästä haastattelutekstiä. Tämän jälkeen tarkastelemme haastatteluja Fairclough'n mallia seuraten vuorovaikutuksen sekä sosiaalisten ja kulttuuristen ehtojen eli kontekstin tasoilla. Keskitymme erityisesti siihen, onnistuivatko haastatteluvirikkeet synnyttämään sellaisia vuorovaikutustilanteita, joissa tutkimusilmiön yhdessä katsominen vaikutti jopa tutkijoiden ja tutkittavien keskinäisiin positioihin.

Tekstin taso: virikkeiden muodostaminen ja toimivuus esimerkkitutkimuksessa

Ennakkoon oli tiedossa, että haastateltavat ovat kiireisiä, joten haastattelurunko kokonaisuudessaan sekä yksittäiset virikkeet oli suunniteltava siten, että niiden läpikäymiseen ei menisi liikaa aikaa. Diapohjan valitseminen esitystavaksi auttoi osaltaan rajaamaan esitettävien virikkeiden sisältämää informaatiota. Esimerkiksi kuvavirike sisälsi yhden esitysdian, jossa oli neljästä valokuvasta koostuva kuvakenttä. Kuvat valittiin internetistä käyttämällä kuvahakua (haku tehtiin keväällä 2016). Hakukoneen kuvahaulla pyrittiin siihen, että tutkijoiden omat käsitykset aihepiiristä eivät olisi erityisesti korostuneet, vaikka tiedossa on, että algoritmi tekee kuvavalinnan muun muassa käyttäjän aiempien hakujen perusteella.

Kuvissa esiintyi viisi erilaisissa työtehtävissä (kuljetus-, siivous-, hoito- ja puutarha-ala) olevaa ihmistä. Kuvakentän vasemman yläreunan kuvassa kaksi vietnamilaistaustaista naista hoitaa kurkuntaimia kasvihuoneessa. Alkuperäiskuva on vuodelta 2015. Oikean yläreunan kuvassa somalitaustainen lähihoitajana toimiva nainen syöttää vanhustenkodissa vanhusta. Alkuperäiskuva on vuodelta 2010. Näissä kuvissa esiintyvien henkilöiden nimet, etninen tausta sekä kuvanottoapaikat on mainittu kuvien tiedoissa. Alareunan kuvista vasemmanpuoleisessa esiintyy mies, joka siivoaa mahdollisesti koulun tai viraston käytävää. Oikeanpuoleisen alareunan kuvassa puolestaan on mies, joka ajaa julkisen liikenteen linja-autoa. Näissä kuvissa esiintyvien henkilöiden nimet, etninen tausta, kuvanottoapaikat tai -ajankohdat eivät ole tiedossa.

Kuvavirike, kuten muutkin virikkeet, pyrittiin laatimaan siten, että ne tavoittaisivat jonkin keskeisen näkökulman tutkittavasta ilmiöstä. Kuvavirikkeen avulla tavoiteltiin erityisesti sitä, että kuvien katsominen haastattelutilanteessa herättäisi keskustelua maahanmuuttajista suomalaisilla työmarkkinoilla neutraalimmalla tavalla kuin suorat

kysymykset, joiden tutkijat pelkäsivät lisäävän jännitteitä keskusteluun. Kuvavirikettä koskeva tehtävänanto oli tämän vuoksi muotoiltu avoimesti. Haastateltavalle kerrottiin, että Googlen kuvahakuun syötettiin sanat maahanmuuttaja ja työ, ja nämä neljä kuvaa tulivat esiin ensimmäisten joukossa. Haastattelija pyysi haastateltavaa kertomaan, mitä kuvista tulee mieleen. Jatkokysymyksenä tiedusteltiin, puuttuuko kuvakentästä haastateltavan mielestä jotakin. Haastateltavalle haluttiin selkeästi tuoda esiin, että kuvien välittämää tulkintaa aiheesta saa kyseenalaistaa haastattelun aikana. Pisimmillään kuvavirike kirvoitti noin 550 sanaa pitkän vastauksen ilman haastattelijan esittämiä lisäkysymyksiä. Lyhimmät, lauseen tai parin virkkeen mittaiset vastaukset saatiin haastatteluissa, joissa vastaaja oli muutenkin lyhytsanainen.

Kuvavirikkeen herättämät tulkinnat olivat melko yhdenmukaisia. Suurin osa haastatelluista totesi, että nelikenttä kuvaa hyvin maahanmuuttajataustaisen työvoiman sijoittumista työmarkkinoille Suomessa. Kuvakentän herättämää keskustelua luonnehti se, että haastateltavat kävivät kuvia läpi yksi kerrallaan selostaen kuvissa näkyviä asioita ja kertoen samalla oman yrityksensä näkökulmasta esimerkiksi siitä, että ulkomaalaistaustaista työvoimaa tarvitaan tekemään työtehtäviä, joihin ei saa suomalaistaustaisia työntekijöitä.

Haastateltavia oli useilta eri toimialoilta, mutta kuvakentässä näkyvä hoitoala sekä ulkomaalaistaustaisia paljon työllistävä IT-ala eivät olleet edustettuina. Huolimatta siitä, että kuvavirikkeessä esitettiin tietyt neljä kuvaa, osa haastateltavista toi esiin, että kuvakentästä puuttuu jotakin heidän näkökulmastaan. Esimerkkeinä mainittiin ulkomaalaistaustainen henkilö yrittäjänä tai lääkärinä. Näin ollen kuvat virittivät keskustelua myös niissä näkyvien aiheiden ulkopuolelta.

Kuvavirikkeen jälkeen haastateltaville esitettiin kaksi väittämiksi muotoiltua virikettä, jotka käytiin läpi virike kerrallaan. Ensimmäisenä keskustelua käytiin väittämävirikkeestä, jossa käsityksiä maahanmuuttajataustaisten henkilöiden työhön liittyvistä taidoista ja asenteista peilattiin yrityksen tarpeisiin: ”*Maahanmuuttajilla on yrityksemme kannalta oikeanlaisia taitoja ja heidän asenteensa työntekoon on kohdallaan.*” Jälkimmäinen väittäjä oli: ”*Maahanmuuttajien osaamista hyödynnetään monipuolisesti yrityksessämme.*” Haastateltavilta tiedusteltiin, mitä mieltä he ovat väittämistä, mikä tarjosi heille mahdollisuuden olla eri mieltä väitteiden kanssa ja lähteä myös haastamaan niiden sisältöä.

Väittämät rakennettiin lukuisten maaseudun maahanmuuttajia ja maahanmuuttajatyövoimaa koskevien tutkimusten pohjalta. Näiden tutkimusten mukaan työnantajat usein tuottavat puheissaan maahanmuuttajat kategorisesti hyvinä tai huonoina työntekijöinä (esim. MacKenzie & Forde 2009; Findlay & McCollum 2013; Rodriguez & Mearns 2013; Scott 2013). Väittämiin pyrittiin tiivistämään tutkimusten tuloksia sellaiseen muotoon, että ne tavoittaisivat mahdollisimman hyvin haastateltavien kokemusmaailman. Väittämät lähestyivät tutkittavaa ilmiötä kahdesta suunnasta: tutkimuskirjallisuuteen tukeutuessaan ne toimivat ikään kuin teoriaa testaavina hypoteeseina, mutta samalla ne olivat itsenäisiä kulttuurisia representaatioita, joihin tutkimuskohteena oleva ilmiö oli pyritty vangitsemaan haastattelutilanteessa tavoitettavaan ja käsiteltävään muotoon (esim. Törrönen 2001 & 2002).

Jälkimmäinen väittämämuotoon puettu virike, jossa tiedusteltiin maahanmuuttajien osaamisen hyödyntämisestä yrityksessä, tukeutui väljästi Amartya Senin toimintamahdollisuuksien lähestymistapaan (*capability approach*). Lähestymistavan ytimenä on ajatus ihmisten mahdollisuuksista toteuttaa kyvykkyyksiään (työ)elämässä. Väittämän tekstimuotoilun taustalla oli idea, että yritysten ja työmarkkinoiden toiminta ylläpitää tai vaihtoehtoisesti poistaa sellaisia tekijöitä, jotka synnyttävät jumiutuneita etnisiä työmarkkinoita, ehkäisevät maahanmuuttajia toteuttamasta mahdollisuuksiaan työntekijöinä ja estävät tavoittelemasta sellaista elämää kuin kokevat tavoittelemisen arvoiseksi (Sen 1985 & 1999; Robeyns 2005).

Ensimmäiseen väittämävirikkeeseen oli rakennettu kaksi teemaa sisäkkäin, koska siinä tarjottiin vastaajille mahdollisuus kommentoida joko työn kannalta tarvittavia taitoja tai työntekijän työasennetta. Perusteluna näiden teemojen tuomiselle samaan virikkeeseen oli se, että tutkimuskirjallisuuteen tukeutuen oli syytä olettaa, että maahanmuuttajataustaiset työntekijät joutuvat usein kompensoimaan taitoihin (esimerkiksi suomen kielen taito, ammatillinen osaaminen) liittyviä puutteita työasenteella ja joustavuudella. Ennako-oletus osui oikeaan, sillä työhön liittyvän ammattiosaamisen ja erityisten taitojen sijaan haastatteluissa korostettiin painokkaasti maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden hyvää työasennetta.

Väittämävirikkeen tarkoituksena ei siis ollut kartoittaa maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden ammatillisen osaamisen ja yrityksen osaamistarpeiden välistä suhdetta sinänsä, vaikka kysymyksen muotoilu luonnollisesti tarjosi mahdollisuuden haastateltaville puhua tästä näkökulmasta. Pikemminkin osaamisen hyödyntämistä koskeva väittämävirike jatkoi taitoja ja asenteita koskevan väitteen kohdalla käytyjä keskusteluja, ja monet haastateltavat myös palasivat työasenteeseen sekä kulttuuritaustan ja työssä tarvittavien taitojen väliseen suhteeseen.

Kolmas viriketyyppi perustui eläytymismenetelmän sovellukselle. Eläytymismenetelmä on aineiston tiedonhankintamenetelmä, jossa vastaajille annetaan orientaatioksi pieni kertomus, jota on tapana kutsua kehyskertomukseksi. Vastaajien tehtävänä on jatkaa kehyskertomuksen tarinaa eteenpäin tai kertoa, miten kehyskertomuksessa esitettyyn tilanteeseen on päädytty. Eläytymismenetelmää on kuvattu koeasetelman kvalitatiiviseksi muunnokseksi, jossa yhtä tekijää varioimalla pyritään selvittämään juuri tämän muuttujan vaikutusta tarkastelun kohteena olevaan ilmiöön. Käytännössä tämä tarkoittaa, että eläytymistehtävästä on olemassa vähintään kaksi eri versiota, joissa varioidaan yhtä tekijää tarinan muiden elementtien pysyessä samoina. (Eskola A.1988; Eskola J. 1998; Eskola J. et al. 2017; Wallin, Koro-Ljungberg & Eskola 2018.)

Kehyskertomuksena käytettiin tarinaa, jonka tarkoituksena oli reflektoida yritysten motiiveja maahanmuuttajataustaisen työntekijän palkkaamiseen. Haastateltavia ohjeistettiin siten, että heitä pyydettiin lukemaan kehyskertomus ja kertomaan omin sanoin, millaisesta rekrytointitilanteesta oli kyse, miten tilanne eteni ja mitkä tekijät vaikuttivat päätökseen. Vaikka eläytymismenetelmässä vastaukset kerätään yleensä kirjallisessa muodossa (Eskola J. 1997), tässä haastattelussa aineisto kerättiin suullisesti. Tämä johtui lähinnä yrityshaastatteluihin käytettävissä olevasta rajallisesta ajasta.

Haastatteluissa käytetty tarina oli seuraava: ”Yrityksessämme oli tarve palkata uusi työntekijä. Tehtävään oli tarjolla muutamia henkilöitä, joiden joukossa myös ulkomaalaistaustainen. Palkkasimme kyseisen henkilön.” Eläytymismenetelmän idean mukaisesti kehyskertomuksesta oli kaksi versiota. Toinen kehystarina erosi siten edellisestä siinä, että sen lopputulemana oli tilanne, jossa yritys ei palkannut kyseistä ulkomaalaistaustaista henkilöä (”Emme palkanneet kyseistä henkilöä”). Vastaajille annettu kehyskertomus oli tarkoituksellisesti hyvin lyhyt. Tällä tavalla pyrittiin varmistamaan se, etteivät tutkijoiden omat näkemykset pääse liiaksi ohjaamaan vastaajien tulkintoja kehyskertomuksesta. Haastatteluista noin puolelle esiteltiin sattumanvaraisesti tarinan ensimmäinen versio, kun taas toinen puoli keskusteli tarinan jälkimmäisestä versiosta.

Yritysten edustajien eläytymistehtävään antamat vastaukset vaihtelivat suuresti pituudeltaan. Lyhimmillään tehtävään vastattiin parilla virkkeellä tai vain yhdellä lauseella, kuten haastateltava, joka totesi: ”*Sai halvemmalla ton ulkomaalaisen henkilön töihin*” (Haastateltava 5). Toisaalta osaa vastaajista kertomus viritti pitkäänkin pohdintaan joko oman yrityksen tai yleisemmin yritysten rekrytointiprosesseista. Ulkomaalaistaustaisen palkkaamiseen johtavat kertomukset olivat yleisesti ottaen hieman monisanaisempia ja kerronnaltaan polveilevampia. Tilanne, jossa ulkomaalaistaustaista henkilöä ei palkattu yritykseen saatettiin sen sijaan ohittaa keskittymällä muutamaan, usein melko tekniseen rekrytointiin esteeseen. Kaiken kaikkiaan eri kehyskertomusten tuottamien vastausten välillä voitiin havaita eläytymismenetelmän perusidean mukaisesti eroja. Esimerkiksi tarinoissa, joissa ulkomaalaistaustainen henkilö palkattiin yritykseen, palkkaamisen perusteluun liitettiin vahvasti niin sanottuja pehmeitä arvoja kuten työntekijän hyvä asenne työntekoon ja joustavuus, mikä oli esillä myös aiemmin esitettyjen virikkeiden kohdalla.

Tarkasteltaessa tekstin tasoa voidaan sanoa, että jokaisen kolmen viriketyypin laadinnassa oli onnistuttu kohtuullisen hyvin tulkitsemaan tutkimusilmion kontekstia ja muodostamaan sellaiset virikkeet, jotka tuottivat haastattelutilanteessa tutkimuksen kannalta mielekästä aineistoa. Eri virikkeet eivät kuitenkaan toimineet haastattelutilanteissa yhtäläisesti. Virikkeiden lopullista toimivuutta ei voidakaan arvioida yksinomaan tekstin tasolla, vaan lisäksi täytyy tarkastella yksityiskohtaisemmin haastattelutilanteen vuorovaikutuksen ja kontekstin välistä suhdetta.

Vuorovaikutuksen ja kontekstin taso

Esimerkkitutkimuksessa tekstin tuottamisen sosiaaliset ja kulttuuriset ehdot ja haastattelujen vuorovaikutustilanteisiin sisältyvä mahdollinen epämukavuus, ja samalla jopa riski haastattelujen epäonnistumiseen, kietoutuu monimutkaiseen ja vaikeaan yhteiskunnalliseen sekä tieteelliseen keskusteluun maahanmuutosta ja maahanmuuttajiksi nimitetyistä henkilöistä. Ulkomailta tulevan ”edullisen työvoiman hyödyntäminen” ja työvoimasta puhuminen ihmisistä puhumisen sijaan voidaan jopa tulkita osana maailmanlaajuisia koloniaaleja rakenteita (Keskinen et al. 2021; Quijano 2000), joissa olemme kaikki jossakin määrin mukana. Vallan koloniaalisuuteen liittyy olennaisesti myös rasismi, joka ei tarkoita ainoastaan ihonväriin liittyviä ennakkoluuloja ja syrjintää, vaan laajemmin erilaisia toiseuttamisen mekanismeja.

Suomessa rasismia ja syrjintää on usein vähätelty ja tasa-arvon ideaaleja korostettu. (esim. Keskinen et al. 2021.) Kun ongelmia on viime vuosikymmeninä alettu tuoda esiin, on keskusteluilmapiiri monesti kärjistynyt ja keskusteluyhteyttä vaikea löytää (esim. Nieminen & Vehkoo 2017).

Tutkijat suunnittelivat tässä artikkelissa analysoitujen haastattelujen kysymykset osin jopa tulenarassa ilmapiirissä. Syksyn 2015 ennennäkemättömän suuri turvapaikanhakijoiden määrä sai monet sanoista tekoihin. Samaan aikaan, kun turvapaikanhakijoiden tilanteen helpottamiseksi työskenteli lukuisia ihmisiä vapaaehtoistöissä, perustettiin myös väkivallalla uhanneita katupartioita (Kerkelä 2016) ja tehtiin useita polttopulloiskuja vastaanottokeskuksiin (Nironen 2015).

Haastattelut tehtiin yrityksissä, joissa oli kokemuksia ulkomaalaistaustaisesta työvoimasta, joten varsinaisia konflikteja ei odotettu. Kyse oli lähinnä mahdollisesta hankauksesta vuorovaikutustilanteessa, jossa kiireisten haastateltavien kanssa ei ollut aikaa tutustumiseen ja sitä kautta luottamuksen rakentamiseen. Virikkeet toimivat tuossa tilanteessa tutkijoista irrallisina subjekteina, jolloin ne ikään kuin esittivät kysymyksiä tai väitteitä tutkijan puolesta. Samalla haastateltaville tarjoutui mahdollisuus halutessaan jopa haastaa virikkeen esittämä tulkinta ilman, että heidän tarvitsisi tuntea oloaan epämukavaksi haastattelutilanteessa. Näin ollen virikkeiden avulla pyrittiin rakentamaan vuorovaikutustilanteeseen eräänlainen kohtaamistila, jossa molemmat osapuolet tavoittaisivat tutkittavan ilmiön kontekstin mahdollisimman hyvin.

Kuvavirikkeen kohdalla yleistäminen tietyn etnisen tai kansallisen taustan perusteella oli yksi tapa reagoida virikkeeseen. Tämä viittaisi siihen, että omia ajatuksia ei haastattelutilanteessa ainakaan suuresti kahlittu tai sensuroitu eli virikkeiden avulla oli kyetty rakentamaan luottamuksellinen vuorovaikutustilanne. Toinen tapa reagoida kuviin oli suhtautuminen enemmän tunteella kuin pohtimalla, mitä maahanmuutosta tiedetään. Tämä tuli kuvakentän osalta esiin sekä pienissä yksityiskohdissa että kärjekkäissä kommentteissa, joista esimerkkinä erään haastateltavan arvelu siitä, että yhtä palkkatyössä olevaa maahanmuuttajaa kohti on 500 muuta, jotka elävät erilaisten sosiaaliturvien varassa (haastattelu 10). Hienovireisemmin tunteiden merkitys tuli esiin esimerkiksi silloin, kun haastateltava vastasi, että kuvat eivät herätä hänessä mitään suuria tunteita (haastattelu 34). Tässä haastateltava lähti siis siitä ennako-oletuksesta, että häneltä kysyttiin tunnereaktiota, vaikka kysyttiin yleisemmin, mitä kuvista tulee mieleen. Tämä osaltaan osoittaa, että kuvavirike avasi mahdollisuuksia vastaajille tulkita ilmiötä hyvin erilaisista lähtökohdista.

Kuvakentän valokuva, jossa ilmeisesti lähihoitaja syöttää laitoshoidossa olevaa iäkstä henkilöä, toimi jonkinlaisena ukkosenjohdattimena, kun haastateltavat halusivat puhua ennakkoluuloista. Kuvan lähihoitaja on tummaihoisen nainen, jolla on päässään hijab-tyylinen hiukset ja kaulan peittävä, kasvot näkyviin jättävä huivi. Eräs haastateltava sanoi, että esimerkiksi elintarvikealan työssä hiukset pitääkin peittää, joten kuvassa näkyvä hijab-tyylinen pukeutuminen työpaikalla onnistuu hyvin. Hän kuitenkin totesi myös, että (kasvot kokonaan peittävän) burkhan käyttö voisi olla ongelma (haastattelu 24). Toisessa elintarvikealan haastattelussa kuvakenttä viritti haastateltavan sanomaan ensin, ettei hänellä ole mitään maahanmuuttajia vastaan, mutta ”nämä päähineet” eivät

sovi suomalaiseen kulttuuriin (haastattelu 30). Tässä tapauksessa kuvavirikkeen avulla päädyttiin siis löytämään tietynlainen kipupiste, kun haastateltava puhui avoimesti ajatuksistaan.

Haastattelutilanteen ulkopuoliset keskustelut eli Fairclough'n sanoin tekstin tuottamisen sosiaaliset ja kulttuuriset ehdot tuntuvat konkretisoituvan vuorovaikutuksessa silloin, kun haastateltava jää miettimään, mikä olisi ”oikea” tapa tulkita virikkeiden sisältöä. Joissakin haastatteluissa esimerkiksi kuvavirike näyttää jopa katkaisevan sujuvasti ja monisanaisesti edenneen keskustelun, kun haastateltava käy pohtimaan, miten kuviin tulisi reagoida.

Haastattelija: Tuleeko sulla näistä kuvista täs vaiheessa jotain muuta, muuta mieleen, vai mennäänkö eteenpäin?

Haastateltava 17: [naurahtaa] Mitä sä haet sillä? [nauraa vähän] Mitä pitäis tulla?

Haastattelija: Ei, ei. Täs ei oo mitään oikeita eikä vääriä vastauksia.

Haastateltava 17: Joo.

Jotkut haastateltavat tuntuivat epäilevän, että kuvavirikkeeseen liittyy jokin tutkijoiden taka-ajatus siitä, miten kuvia tulisi analysoida. Usein haastattelija rauhoittelikin haastateltavaa jo etukäteen, että kysymykseen ei ole oikeita tai vääriä vastauksia. Haastateltavalle ajatus mahdollisesta ”väärin vastaamisesta” näytti tulevan mieleen jatkokysymyksestä, jossa kysyttiin, puuttuuko kuvakentästä jotakin. Tilanne ei ollut omiaan rakentamaan luottamusta haastattelijaa kohtaan: haastateltava saattaa miettiä joutuuko nolatuksi paljastaessaan omia ajatuskulkujaan. Tämä esimerkki paljastaa kuvavirikkeen tietynlaisen ongelmakohdan, sillä virikemuotoilulla tavoiteltiin nimenomaan sitä, että haastateltava pystyisi vuorovaikutustilanteessa tuottamaan tulkinnan tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman vapaasti omista lähtökohdistaan.

Vaikka haastattelu sinänsä onkin varsin tavallinen keskustelun muoto, haastateltavien esittämät kysymykset indikoivat, että he eivät ajattele tutkimushaastattelun olevan mikä tahansa keskustelutilanne, vaan kokevat että heidän olisi osattava antaa jollakin tavalla hyödyllisiä tai ”oikeita” vastauksia haastattelijan esittämiin kysymyksiin (ks. Ruusuvuori & Tiittula 2005). Tämä herättää myös pohdinnan siitä, miten parhaiten tuoda esiin yhteisen keskustelun idea haastattelun alussa sekä sen aikana. Vaikka viriketeksti tavoittaisikin tutkimusilmion, voi ongelmia silti syntyä vuorovaikutustilanteessa. Jos haastattelija ei tuo riittävästi omaa panostaan keskusteluun esimerkiksi siksi, että aikapaineen takia halutaan mennä nopeasti kysymyksissä eteenpäin tai haastattelutilanteessa eteen tulevia ongelmakohtia ei kyetä ratkaisemaan, ei haastateltavaltakaan voi odottaa kovin pohdiskelevaa otetta.

Väittämävirkkeiden kohdalla haastattelun vuorovaikutustilanne oli varsin sujuva, eikä edellä esitetyn kaltaisia hankauksia tai haastattelun epäjatkuvuuskohtia ilmennyt. Kuten edellä on todettu, väittämävirkkeisiin tiivistetty kulttuurinen konteksti tuntui tavoittaneen hyvin haastateltujen kokemusmaailman, ja useimmat vastaukset seurailivat väitteissä esitettyjä tulkintoja. Väittämämuoto kuitenkin tarjosi

mahdollisuuden myös haastaa esitetty tulkinta. Väittämät toimivat jouhevasti myös näissä tapauksissa: Vastaaja, joka halusi sanoittaa väittämät uudelleen, päätyi varsin lähelle alkuperäisiä muotoiluja (haastattelu 18), ja vastaaja, joka haastoi väittämän sisältöä, päätyi kuitenkin pitkään pohdintaan työssä tarvittavien taitojen ja asenteiden välisestä suhteesta.

Haastattelija: Sitten tämmönen väite, mitä mieltä oot tuosta: oikeanlaisia taitoja ja asenne työntekoon kohdallaan?

Haastateltava 29: No en mä tätä nyt ihan tota noin niin yks yhteen sil taval allekirjoita, et kyl niis maahanmuuttajis, kyl ihan samanlaisia ongelmia niitten kanssakin on ollut ja pois on jouduttu laittamaan ja mitä ihmeellisempiä [naurahtaa] tarinoit löytyy, et ei se nyt mikään automaatti oo, et se maahanmuuttaja on tai et se olis jollain taval parempi. Mut kyl se niinku, varsinkin toi niinku Puola ja tommonen, kyl siel viel se työmoraali, se on se vähän, parikyt vuot Suomi takaisin niin sanotaan, et semmosii kavereit sielt niinku tulee, et ne on työmoraaliltansa. Mut onhan sielläkin sit ja sit tuo kielimuuri on yks paha ongelma (...)

Ulkomaalaistaustaisen henkilön palkkaamisen tai palkkaamatta jättämisen taustalla voi olla motiiveja, joista yrittäjän ei välttämättä ole helppo keskustella. Eläytymismenetelmällä pyrittiinkin antamaan vastaajille mahdollisuus tarkastella rekrytointitilannetta laajemmin kuin pelkästään oman liiketoimintansa kautta. Kehyskertomus oli kuitenkin kirjoitettu me-muodossa, mikä todennäköisesti osaltaan vaikutti siihen, että suurin osa vastaajista pohti kehyskertomuksessa esitettyä rekrytointitilannetta oman yrityksensä ja omien kokemustensa kautta. Vastaajat saattoivat siten aloittaa kehyskertomuksen pohtimisen refleктоimalla ensin itseään rekrytoijana. Molemmissa kehyskertomuksen tilanteissa haastateltavat saattoivat aloittaa pohdinnan identifioimalla itseään yrittäjänä, jonka päätöksissä palkattavan henkilön kansalaisuus ei ole merkittävä tekijä.

Vaikka vastausten pituuksissa ja tulkintojen kuvailevuudessa oli eroja, eläytymistehtävää ei yleisesti koettu liian vaikeaksi. Silti verrattuna kahteen muuhun viriketyyppiin, haastattelutilanteen etenemiseen tuli useimpien vastaajien kohdalla jonkinlainen katkos tai ainakin rytmin muutos. Osa vastaajista joutui ilmiselvästi hetken miettimään, mistä tehtävänannon muotoilussa on kyse ja osa kysyi tarkennusta varmistaakseen, että oli ymmärtänyt tehtävänannon.

Haastattelija: Sitten yrityksessä oli tarve palkata, tai tos on tommonen kuvitteellinen [näyttää virikkeen].

Haastateltava 11: Mmm.

Haastattelija: Tilanne, niin tuota, palkkasimme kyseisen henkilön, niin miksi?

Haastateltava 11: Mmm. [tauoko] Mmmhm. [tauoko] Niin, no tähän voi olla monenlainen tilanne, että tässä [naurahtaa] ei anneta tietoja, että mikä tämä on.

Yksi haastatelluista peräti kyseenalaisti kehyskertomuksen, jossa päädyttiin palkkaamaan ulkomaalaistaustainen henkilö. Hänen kritiikkinsä kohdistui aluksi siihen, että kehyskertomus välittää kuvan, jossa myönteisen rekrytointipäätöksen keskeisin vaikutin on henkilön ulkomaalaistausta. Haastateltavalle selitettiin tehtävänanto uudestaan kertomalla, että kehyskertomuksesta on olemassa myös toinen versio, ja se kumpi versioista kullekin haastateltavalle esitetään, on sattumanvaraista. Lopuksi haastateltava hyväksyi tehtävän ja kuvasi lyhyesti tilannetta.

Haastateltava 30: Mut ittelle tuli heti ensimmäinen ajatus siitä, et se palkattiin sen takia, kun se oli ulkomaalaistaustainen.

Haastattelija: Joo. Miks? Miks näin?

Haastateltava 30: En mä tiedä, ei tästä käy se selville.

Haastattelija: Joo. Mutta tavallaan, mitkä tekijät siihen nähdäksesi vaikutti, että tämä henkilö palkattiin? Tuossa kuvasit sitä, että hyvä niinku selkeä kriteeri on se kielitaito.

Haastateltava 30: Joo, mut kun tää, ei tästä käy esiin se.

Haastattelija: Niin ei.

Haastateltava 30: Täs on niin älyttömän vähän tota perustietoa.

Haastattelija: Kyllä. Mutta tää onkin juuri tavallaan ikään kuin se, että tavallaan mä pyydän sua täydentämään sen, että mitkä tekijät, jos tällöinen kuvitteellinen esimerkki käy, niin mitkä tekijät tässä teillä ratkaisevat sen?

Esimerkit paljastavat sen, että eläytymismenetelmän muotoon laadittu virike ei toiminut esimerkkitutkimuksessa parhaalla mahdollisella tavalla, ja itse asiassa joissain tapauksissa virikkeen esittäminen saattoi odotusten vastaisesti jopa hetkellisesti nakertaa luottamusta haastattelijan ja haastateltavan välillä. Tilanteet kuitenkin onnistuttiin ratkaisemaan avaamalla tehtävänantoa, jolloin eläytymistehtävälläkin onnistuttiin lopulta tuottamaan alkuperäisen tutkimusasetelman kannalta mielekästä aineistoa.

Lopuksi

Parhaimmillaan virikemenetelmän käyttö rakentaa tutkittavan ilmiön siten, että haastateltavat voivat voimaantua ilmaisemaan sosiaalista kokemustaan ja kulttuurista tietämystään kyseisestä asiasta tulkitsemalla virikettä (Törrönen 2002). Omat havaintomme tukevat Törrösen esittämää näkemystä, sillä virikkeiden käyttö tuotti moniulotteisen ja rikkaan tekstin maaseudun yritysten edustajien näkemyksistä ja kokemuksista ulkomaalaistaustaisten työllistymiseen liittyen.

Virikehaastattelussa myös virikkeet ovat rakentamassa vuoropuhelua, jotka edistävät tutkijan ja haastateltavien välistä vuorovaikutusta (Törrönen 2002). Tätä havaintoa

mukaillen väitämme, että virikehaastattelumenetelmän avulla pystytään ylittämään tutkijan ja haastateltavan perinteisiä rooleja ja positioita haastattelutilanteessa. Haastattelutilanteessa valtasuhteet ovat usein epäsymmetriset (ks. Fairclough 1989): tutkija pitkälti määrittelee tutkimuksen rajat päättämällä, keitä haastatellaan, mistä aiheesta ja miten kysymyksiä esitetään. Haastateltava kuitenkin päättää, miten osallistuu. Yksinkertaisimmillaan haastateltava voi päättää, mitä ja kuinka paljon kertoo tai jättää kertomatta. Siksi luottamuksen rakentuminen haastattelutilanteessa on keskeistä. Luottamuksen rakentumista pohjustetaan tutkimuksen suunnitteluvaiheessa, jolloin tutkija sovittaa yhteen yhteiskunnallista tilannetta ja vallitsevia diskursseja sekä tutkimuksensa tavoitteita.

Virikemenetelmän käyttö voi olla luottamusta edistävä tekijä, mutta se on myös riski. Virike saattaa jäädyttää keskustelun, jos se poikkeaa huomattavasti totutusta tavasta haastatella ja vaatii vastaajalta enemmän heittäytymistä kuin tavalliset haastattelukysymykset. Tähän vaikuttavat sekä vuorovaikutuksen taso että konteksti: haastateltava on epävarma siitä, millaista panosta häneltä haastattelussa odotetaan, eikä halua tulla nolatuksi. Haastattelun idea yleensä on tiedon ja selkeiden vastausten antaminen, ei heittäytyminen pohtimaan tai arvelemaan. Yrittäjiä haastatellessa tätä asetelmaa saattaa vahvistaa se, että suostuessaan haastatteluun yrittäjillä on usein tavoitteena viedä jotakin omaa viestiään eteenpäin. Oman kokemuksemme mukaan haastateltava voi esimerkiksi ajatella, että osallistumalla tutkimukseen hänen sanomansa välittyy yrityksiä koskevaan päätöksentekoon ja hän pääsee vaikuttamaan yrityksen tai alan toimintamahdollisuuksiin sellaisissakin teemoissa, jotka eivät suoranaisesti ole kyseisen tutkimuksen ytimessä. Tätä taustaa vasten esimerkiksi yksittäinen eläytymistehtävä saattaa tuntua turhautavalta.

Ennakkoon tutkijat toivoivat pitkiä ja rikkaita kertomuksia virikkeiden innoittamana, mutta tämä ei useimpien vastausten kohdalla täysin toteutunut. Toisaalta pitkäkään vastaus ei ole hyödyllinen, mikäli se ei käsittele tutkittavaa ilmiötä. Virikkeet tuottivat oleellista aineistoa paljastamalla ristiriitaisia tapoja puhua ulkomaalaistaustaisista työntekijöistä. Erityisesti se tuotti tietoa siitä, miten yritysten edustajat rakentavat puheessaan eroa koskien ulkomaalais- ja suomalaistaustaisten henkilöiden työasennetta ja -motivaatiota. Virikkeet onnistuivat tässä todennäköisesti paremmin kuin teemahaastattelun suora tiedustelu asenteisiin liittyen. Suomalaistaustaisten työasenteesta ei todennäköisesti olisi osattu edes kysyä suoraan. Virikkeen etuna onkin, että se voi johdattaa keskustelun haastateltavalle tärkeään aiheeseen, jota tutkija ei ole osannut ennakoita.

Erityisesti kuvavirikkeen kohdalla tulivat esiin Suomeen muualta muuttaneita henkilöitä koskevan tutkimuksen haasteet. Jo maahanmuuttaja-termin käyttäminen kuvakentän rakentamisessa on yksi tärkeä esimerkki kontekstista, joka läpäisee haastattelututkimuksen diskurssin. Termi maahanmuuttaja on yhteiskunnallisessa keskustelussa laajasti käytössä, vaikka sille ei ole selkeää määritelmää ja se selvästi voidaan ymmärtää monella eri tavalla. Tästä huolimatta tutkijat ottivat tämän haastateltaville tutun termin käyttöön, ja sillä oli oma vaikutuksensa haastattelun etenemiseen: haastateltavilla ei ehkä ole mahdollisuuksia tai intoa lähteä tätä termiä haastamaan.

Verrattuna kuvavirikkeisiin ja eläytymistehtävään, virikeväittämät ovat muotoilultaan ja luonteeltaan lähimpänä teemahaastattelun kysymyksiä. Erona on kuitenkin nimenomaan väittämämuoto, ja tarkastellun tutkimuksen kaksi väittämää olisi periaatteessa ollut mahdollista esittää myös kysymyksinä. Väittämämuodon voi ajatella tuovan kontekstin tason suoraan haastattelutilanteeseen. Käyttämässämme aineistossa kahteen väittämään oli pyritty tiivistämään keskeisiä aiemmissa tutkimuksissa esiin nousseita huomioita ja tuloksia. Näin väitteiden ideana oli toimia ikään kuin teoriaa testaavina hypoteeseina ja samalla tiivistää laaja ilmiö haastateltavan helpommin lähestyttävään muotoon. Haastateltavat jatkoivat kuvavirikkeiden kohdalla keskusteluun noussutta suomalaistaustaisten ja ulkomaalaistaustaisten työasenteiden eron käsittelyä virikeväittämien kohdalla. Vastaukset seurailivat aiemmassa tutkimuksessa tehtyjä havaintoja työnantajien maahanmuuttajatyövoimaa koskevista puhetaivoista.

Käyttämistämme virikkeistä eläytymismenetelmä vaatii haastateltavalta eniten motivaatiota ja kykyä ”heittäytyä” tehtävänannon esittämään rooliin ja eläytymään kuviteltuun sosiaaliseen tilanteeseen. Vuorovaikutuksen näkökulmasta ongelmallista on, että ainoastaan haastateltavalta edellytetään roolin vaihtamista ja kokemusmaailmansa avaamista. Haastattelija sen sijaan saa pitää positionsa, jossa voi ”arvioida” haastateltavan suoriutumista tehtävässä, joka vaatii luovuutta ja kielellistä lahjakkuutta. Tämä voi rakentaa tai vahvistaa ei-toivottuja valtapositiioita haastateltavien ja haastattelijoiden välille. Fairclough’n mallissa haastattelutilanteen valtapositiitiot ovat epäsymmetrisyyttä tai toimijuuden epätasaisuutta vuorovaikutuksen kentässä. Liittäessämme eläytymistehtävän osaksi virikehaastattelua tavoitteenamme oli, että menetelmä tarjoaisi yrittäjille mahdollisuuden tuoda esiin sellaisia ajatuksia ja mielipiteitä maahanmuuttajien rekrytointiin liittyen, joita muuten olisi ollut vaikea saada esiin (esim. Tuorila & Koistinen 2010, 19).

Jos eläytymismenetelmän avulla pystytään rikkomaan tai venyttämään haastattelutilanteen diskurssien ja roolien rajoja, voi haastattelutilanteeseen tulla mukaan tunnepitoista sisältöä ja kommentteja todennäköisemmin kuin esimerkiksi faktaväittämien avulla (tunteista ks. esim. Biswas & Jerrard 2018; Paiva 2016). Tunteiden kautta eläytymistehtävä saattaa saada jopa intervention kaltaisia funktioita, jolloin haastateltava ryhtyy pohtimaan mahdollisuuksia muutokseen, esimerkiksi haastamaan omia näkemyksiään ja käsityksiään maahanmuuttajatyövoimaan liittyen. Näin syvälliseen itsereflektioon ei tässä tutkimuksessa kuitenkaan pyritty.

Vaikka eläytymistehtävän tekeminen suullisena oli perusteltu ratkaisu ottaen huomioon yritysten aikataulupaineet, on myös aiheellista kysyä, olisiko kirjoittaminen mahdollistanut syvällisemmän pohdinnan aiheesta. Kirjoittamisen yhtenä vahvuutena olisi nimittäin ollut se, että kirjoittaessa vastaajien olisi ollut helpompaa etäännyttää itsensä haastattelutilanteen kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta, mikä olisi saattanut mahdollistaa vapaampaa ajattelua.

Tässä artikkelissa tarkastellun esimerkkitutkimuksen tutkimuskysymykset liittyivät yritysten edustajien kokemuksiin ulkomaalaistaustaisista henkilöistä osana yrityksen työvoimaa. Kyseisessä tutkimuksessa haluttiin käyttää virikkeitä, koska ennakkoon ajateltiin aihepiirin olevan sensitiivinen ja jotta haastateltavilla olisi vapaus käsitellä

aihetta omista lähtökohdistaan. Vaikka maahanmuutosta ja erityisesti turvapaikanhakijoista käytiin haastattelujen tekoheikellä melko kiivasta julkista keskustelua, se ei tehnyt aiheesta yritysten näkökulmasta erityisen sensitiivistä – toisin kuin tutkijat alussa olettivat. Tästä huolimatta virikehaastattelu antoi mahdollisuuden myös ”hankalien” asioiden esiin nostamiseen. Fairclough’ta mukaillen, virikehaastattelu menetelmänä nivoo tutkimusaihetta ympäröivän kontekstin sekä itse tutkimuksen vuorovaikutuskontekstin yhteen siten, että se mahdollistaa tutkimusilmiön katsomisen yhdessä, tutkijan ja tutkittavan positioiden rajat ylittäen (ks. myös Törrönen 2002). Samalla haastattelutilannetta voidaan ikään kuin etäännyttää arkipäivän merkityskamppailuista. Virikkeiden käyttö ei kuitenkaan automaattisesti pelasta haastattelun vuorovaikutusta. Analysoimissamme haastattelutilanteissa kävi toisinaan myös niin, että virikkeiden käyttö vahvisti haastattelutilanteen ei-toivottuja rajoja ja valtapositiioita.

FT, dosentti, etnologian yliopistonlehtori, Tytti Steel, Turun yliopisto.

HM, projektipäällikkö, Timo Suutari, Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti.

KTT, vanhempi tutkija, Merja Lähdesmäki, Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti.

Viitteet

[1] Tiedostamme, että erilaisilla termeillä saatetaan tietoisesti tai tiedostamatta rakentaa hierarkioita eri ihmisten tai ihmisryhmien välille (esim. Kurki 2019). Tässä tekstissä käytetään rinnan termejä maahanmuuttaja, maahanmuuttajataustainen sekä ulkomaalaistaustainen (lisää määrittelyistä ks. esim. Rapo 2011; Tilastokeskus 2019).

Tutkimusaineistot

Haastattelut, 35 kappaletta, ovat Helsingin yliopiston hallussa. Ne tehtiin Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa hankkeessa *Yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti kestävä tulevaisuuden työelämä: politiikat ja toimintakäytännöt, tasa-arvo ja risteävät erot Suomessa (WeAll)*.

Kirjallisuus

Ahmad, Akhlaq. 2020. When the name Matters: An Experimental Investigation of Ethnic Discrimination in the Finnish Labor Market. *Sociological Inquiry* 90, 3: 468–496. <https://doi.org/10.1111/soin.12276>

Almqvist, Anna-Lena & Lena Almqvist. 2014. Making oneself heard – children's experiences of empowerment in Swedish preschools. *Early Child Development and Care* 185, 4: 578–593. <https://doi.org/10.1080/03004430.2014.940931>

Atkinson, Paul & David Silverman. 1997. Kundera's "Immortality": The interview society and the invention of the self. *Qualitative Inquiry* 3, 3: 304–325. <https://doi.org/10.1177/107780049700300304>

Biswas, Mathin & Marjorie Jerrard. 2018. Photo elicitation in management history: Life course and identity work of former managers and workers of the state electricity commission of Victoria (SECV). *Journal of Management History* 24, 4: 362–376. <https://doi.org/10.1108/JMH-02-2018-0018>

Briggs, Charles. 2007. Anthropology, Interviewing, and Communicability in Contemporary Society. *Current Anthropology* 48, 4: 551–580. <https://doi.org.libproxy.helsinki.fi/10.1086/518300>

Brummett, B. 2019. *Techniques of Close Reading*. Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Close, H. 2007. The use of photography as a qualitative research tool. *Nurse Researcher* 15, 1: 27–36.

Crilly, Nathan, Alan F. Blackwell & P. John Clarkson. 2006. Graphic elicitation: using research diagrams as interview stimuli. *Qualitative Research* 6, 3: 341–366. <https://doi.org/10.1177/1468794106065007>

Davies, Charlotte Aull. 1999. *Reflexive Ethnography: A guide to researching selves and others*. London: Routledge.

Denzin, Norman. 1997. *Interpretive ethnography: Ethnographic practices for the 21st century*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Dölle, Sirkku. 2017: Kansatieteelliset valokuvakokoelmat ja visuaalinen antropologia. Teoksessa *Kuvatut kulttuurit: johdatus visuaaliseen antropologiaan*, toim. Jari Kupiainen & Liisa Häkkinen, 138–160. Tietolipas 253. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Eskola, Antti. 1988. Chapter 5 Non-Active Role-Playing: Some Experiences. *Advances in Psychology* 48, 1: 239–311.

Eskola, Jari. 1997. *Eläytymismenetelmäopas*. Tampere: TAJU.

Eskola, Jari. 1998. *Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä*. Tampere: TAJU.

Eskola, Jari, Sanna Karayilan, Terhi Kaski, Tiina Lehtola, Tiina Mäenpää, Oshie Nishimura-Sahi, Anu-Maarit Oede, Mari Rantanen, Sirkku Saarinen, Päivi Toivikko, Marianna Valtonen & Anna Wallin. 2017. Eläytymismenetelmä 2017: Ohjeita ja kokemuksia menetelmästä kiinnostuneille. Teoksessa *Eläytymismenetelmä: Perusteema ja 11 muunnelmaa*, toim. Jari Eskola, Tiina Mäenpää & Anna Wallin, 266–293. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201802221292>

Fairclough, Norman. 1989. *Language and Power*. London: Longman.

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Findlay, Allan & David McCollum. 2013. Recruitment and employment regimes: Migrant labour channels in the UK's rural agribusiness sector, from accession to recession. *Journal of Rural Studies* 30, 1: 10–19.

<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.11.006>

Fägerborg, Eva. 1999. Intervjuer. Teoksessa *Etnologiskt fältarbete*, toim. Lars Kaijser & Magnus Öhlander, 55–72. Lund: Studentlitteratur.

Harper, Douglas. 1994. On the authority of the image: Visual methods at the crossroads. Teoksessa *Handbook of qualitative research*, toim. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln, 403–412. Thousand Oaks, CA: Sage.

Harper, Douglas. 2002. Talking about pictures: A case for photo elicitation. *Visual Studies* 17:1, 13-26. <https://doi.org/10.1080/14725860220137345>

Hennink, Monique, Inge Hutter & Ajay Bailey. 2011. *Qualitative Research Methods*. London: Sage.

Holstein, James & Jaber Gubrium 1995. *The active interview*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Hyvärinen, Matti. 2017. Haastattelun maailma. Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*, toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori, 11–45. Tampere: Vastapaino.

Hänninen, Riitta. 2022. Valokuvaelisitaatio temahaastattelussa. Teoksessa *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*, toim. Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi, 232–235. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/tl.274>

Johnson, Jeffrey C. & Susan C. Weller. 2001. Elicitation Techniques for Interviewing. Teoksessa *Handbook of Interview Research*, toim. Jaber F. Gubrium & James A. Holstein, 491–514. Lontoo: SAGE Publications.

Kerkelä, Lasse. 2016. ”Katupartioiden toiminta hiipuu Suomessa”. *Helsingin Sanomat* 26.5.2016. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002903098.html> (Haettu 23.12.20121.)

Keskinen, Suvi, Faith Mkwesha & Minna Seikkula. 2021. Teoreettisen keskustelun avaimet – rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa *Rasismi, valta ja vastarinta: rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*, toim. Suvi Keskinen, Minna Seikkula & Faith Mkwesha, 35–53. Helsinki: Gaudeamus.

Krieger, Susan. 1983. *The mirror's dance: Identity in a women's community*. Philadelphia: Temple University Press.

Kurki, Tuuli. 2019. *Immigrant-ness as (mis)fortune? Immigrantisation through integration policies and practices in education*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4713-4>

Lapenta, Francesco. 2011. Some Theoretical and Methodological Views on Photo Elicitation. Teoksessa *Visual Research Methods*, toim. Eric Margolis & Luc Pauwels, 201–213. London: Sage.

Leinonen, Päivi. 2022. Taidelähtöinen tutkimus lähiömaisemassa: Valokuva-aineisto arkisen maiseman esteettisten ominaisuuksien tarkastelussa. *J@rgonia* 20, 40: 112–138. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202302131713>

Lähdesmäki, Merja & Timo Suutari. 2020. Good workers, good firms? Rural SMEs legitimising immigrant workforce. *Journal of Rural Studies* 77, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.04.035>

Lähdesmäki, Merja, Timo Suutari & Tytti Steel. 2020. Maahanmuuttajataustaisten työllistyminen maaseudun pk-yrityksiin. Teoksessa *Yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti kestävä työelämä Tasa-arvoa tutkimassa ja toteuttamassa*, toim. Suvi Heikkinen, Marjut Jyrkinen, Anna-Maija Lämsä & Charlotta Niemistö, 159–169. Forskningsrapporter från Svenska Handelshögskolan. Helsinki.

MacKenzie, Robert & Chris Forde. 2009. The rhetoric of the ‘good worker’ versus the realities of employers’ use and the experiences of migrant workers. *Work, Employment and Society* 23, 1: 142–159. <https://doi.org/10.1177/0950017008099783>

Nieminen, Emmi & Johanna Vehkoo. 2017. *Vihan ja inhon internet*. Helsinki: Kosmos.

Nironen, Saija. 2015. ”Tuli on roihunnut useissa vastaanottokeskuksissa: Yle koosti syksyn tapaukset yhteen”. Uutinen Ylen verkkosivuilla 10.12.2015, päivitetty 21.6.2016. <https://yle.fi/uutiset/3-8517586> (Haettu 23.12.2021.)

Niska, Miira, Antero Olakivi & Kari Mikko Vesala. 2018. Haastattelumenetelmän tulkinnat sosiaalitieteellisessä diskurssintutkimuksessa – Esimerkkinä laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa. Teoksessa *Diskurssintutkimuksen menetelmistä. On the methods in discourse studies*, toim. Lauri Haapanen, Liisa Kääntä & Lotta Lehti, 93–113. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 11. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFin-LA. <https://journal.fi/afinla/issue/view/5355/afinlae2018>

Paiva, Daniel. 2016. Assessing sonic affects in everyday life: looking for metacognition and metaemotion. *Qualitative Research Journal* 16:1: 80–91. <https://doi.org/10.1108/QRJ-01-2015-0009>

Portelli, Alessandro. 2008. What Makes Oral History Different. Teoksessa *The Oral History Reader*, toim. Robert Perks & Alistair Thomson, 48–58. Second Edition. London: Routledge.

Quijano, Anibal. 2000. Coloniality of Power, Eurocentrism and Latin America. *Nepantla: Views from South* 1, 3: 533–580. <https://muse.jhu.edu/article/23906>

Rapo, Markus. 2011. Kuka on maahanmuuttaja? *Tieto&trendit* 1/2011. http://tilastokeskus.fi/artikkelit/2011/art_2011-02-15_003.html?s=0 (Haettu 25.6.2019.)

Riukulehto, Sulevi & Timo Suutari 2022. Studying processes and experiences: ethnographic tools for experiential field research in communities. Teoksessa *Community engagement research in South Africa: Histories, methods, theories, and practice*, toim. Elize S. Van Eeden, Irma Eloff & Hanlie Dippenaar, 457–474. Pretoria: Van Schaik Publishers.

Robeyns, Ingrid. 2005. The Capability Approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development* 6, 1: 93–117. <https://doi.org/10.1080/146498805200034266>

Rodriguez, Jenny K. & Lesley Mearns. 2013. Problematising the interplay between employment relations, migration and mobility. *Employee Relations* 34, 6: 580–593. <https://doi.org/10.1108/01425451211267946>

Ruusuvuori, Johanna & Liisa Tiittula. 2005. *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.

Sen, Amartya. 1985. *Commodities and Capabilities*. Oxford: Elsevier Science Publishers.

Sen, Amartya. 1999. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Scott, Sam. 2013. Migration and the employer perspective: Pitfalls and potentials for a future research agenda. *Population, Space and Place* 19, 6: 703–713. <https://doi.org/10.1002/psp.1790>

Tilastokeskus. 2019. Maahanmuuttajat ja kotoutuminen. Ulkomaalaistaustaiset. <http://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/ulkomaalaistaustaiset.html> (Haettu 25.6.2019.)

Tuorila, Helena & Katri Koistinen. 2010. Kokemuksia eläytymismenetelmän käytöstä elinympäristön tutkimisessa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 48, 2: 8–23.

Törrönen, Jukka. 2001. Haastattelemisen virikkeillä: virike johtolankana, pienoismaailmana ja/tai provosoijana. *Sosiologia* 38, 3: 205–217.

Törrönen, Jukka. 2002. Semiotic theory on qualitative interviewing using stimulus texts. *Qualitative Research* 2, 3: 343–362. <https://doi.org/10.1177/146879410200200304>

Vesala, Kari Mikko & Teemu Rantanen. 2007. Laadullinen asennetutkimus: Lähtökohtia, periaatteita, mahdollisuuksia. Teoksessa *Argumentaatio ja tulkinta: Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*, toim. Kari Mikko Vesala & Teemu Rantanen, 11–61. Helsinki: Gaudeamus.

Wallin, Anna, Mirka Koro-Ljungberg & Jari Eskola. 2018. The method of empathy-based stories. *International Journal of Research & Method in Education* 42, 5: 525–535. <https://doi.org/10.1080/1743727X.2018.1533937>